

Het Bargoens was vroeger de lingua franca van de zelfkant. De meeste woorden uit die oude dieventaal zijn inmiddels verdwenen, maar enkele hebben het tot de standaardtaal geschopt. Hoe is ze dat gelukt? Taalhistoricus Ewoud Sanders gaat het na in deze tweemaandelijks serie.

Ewoud Sanders

In 1905 besteedde de *Winkler Prins encyclopedie* voor het eerst aandacht aan het verschijnsel Bargoens. “Bargoensch is de naam”, schreef deze gezaghebbende encyclopedie, “dien men geeft aan de taal, waarin vagebonden, landloopers en dieven zich met elkaander onderhouden, beteekent dus zoveel als boeventaal, ook onverstaanbare taal.” In de vierde editie van de encyclopedie, die verscheen vanaf 1914, werd het artikel flink uitgebreid – van vijf naar 22 regels.

■ NEGATIEF

De anonieme samensteller van dit lemma merkt ook iets op over de opname van Bargoense termen in de standaardtaal. “Sommige bargoensche woorden zijn tijdelijk of voorgoed in de algemene taal overgegaan, bijvoorbeeld *emmes* (‘goed, plezierig, leuk’), *goochem* (‘slim’), *smeris* en *klabak* en de bekende naam voor Amsterdam *Groot Mokum*.”

Emmes hoor of lees je nu bijna nooit meer, maar die andere woorden, waaronder *goochem*, zijn gebleven. Dit woord behoort tot de vele woorden in het Bargoens die zijn overgenomen uit het Hebreeuws. In die taal betekent *chochom*, dat soms ook wordt gespeld als *chacham*, ‘wijs’ of ‘verstandig’.

Zoals bekend zijn wij *goochem* niet op die manier blijven gebruiken: *goochem* betekent tegenwoordig doorgaans ‘slim’ of ‘gewiekt’, waarbij met name die laatste betekenis een negatieve klank heeft.

Goochem is in 1844 voor het eerst opgetekend, in een ingezonden brief in de *Algemeene konst en letterbode*. *Goochem* werd daar opgevoerd in de betekenis ‘ervaren’, wat toch niet hetzelfde is als ‘wijs’ of ‘slim’. Dergelijke betekenisvarianties zijn in de dieventaal echter zeer algemeen, mede vanwege het geheimzinnige karakter ervan.

Goochem

■ BIJGOOCHER

Dat *goochem* aan het begin van de twintigste eeuw tot de algemene taal is doorgedrongen, zoals de Winkler Prins schreef, wordt bevestigd door de digitale archieven die ons ter beschikking staan. In enkele gedigitaliseerde Nederlandstalige romans duikt *goochem* vanaf het eind van de negentiende eeuw vooral op bij schrijvers die gewone mensen portretteerden. In hun dialogen gebruikten zij vaak platte spreektaal – en dus ook *goochem*, plus afleidingen als *goochemerd* (‘slimmerd, leperd’) of *goochemigheid* (‘slimheid, leepheid’), en samenstellingen als *bijgoochem* en *wijgoochem* (beide voor ‘waanwijs, pedant persoon’). En dit dan in allerlei spellingvarianten, want we komen *goochem* ook tegen als *gochum*, *gognum*, *gogum* en *googem*. We moeten hierbij denken aan schrijvers als Justus van Maurik (die het woord al in 1886 gebruikte), W. Buning, Nescio (“Als dat ventje een beetje *goochem* is,” zei Bekker, ‘dan maakti daar een fijn artikeltje van’”), Bernard Canter, Frans Coenen, Jan Feith – en zo verder.

Maar dat sociaal bewogen schrijvers dit woord gebruikten, wil natuurlijk nog niet zeggen dat het tot de algemene taal was doorgedrongen. Om dat te kunnen onderbouwen moet je vooral in kranten zoeken.

Onlangs is er een zeer rijke bron voor dit soort onderzoek bij gekomen: de *Leeuwarder Courant*, die van 1752 tot 2007 op woordniveau te doorzoeken is. Men kan de uitgever van deze krant niet genoeg prijzen voor de openstelling van dit schitterende historische archief, dat ruim een eeuw verder teruggaat in de tijd dan de overige kranten die al op internet beschikbaar zijn.

Sinds wanneer duikt *goochem* op in de kolommen van deze Friese krant? Sinds 1901, in een bericht over het ron-selen van stemmen bij een verkiezing in Noord-Brabant. “Ze hadden een kwartje,” zo lezen we, “een borrel en een sigaar gekregen voor den rit naar de [stem]bus, en werden daarna bij een herbergier onthaald op zoveel drank als zij lustten. Een enkele was zoo *goochem* twee kwartjes te bedingen.”

Let wel: *goochem* staat hier niet tussen aanhalingstekens en het is ook niet anderszins gemarkeerd; daaruit kun je opmaken dat het indertijd algemeen bekend was. We zien hetzelfde in de be-

richten in de daaropvolgende jaren en decennia.

■ NIEUWBOUWWIJK

Overigens zien we vanaf 1933 in de *Leeuwarder Courant* een figuur opduiken die vooral veel oudere lezers van *Onze Taal* zich nog wel zullen herinneren: Gijsje Goochem. In *De Harmonie* in Leeuwarden was op 21 oktober 1933 een kindervoorstelling te zien getiteld *De guitenstreken van Gijsje Goochem*, over de avonturen die Gijsje beleefde met zijn vriend Wimpie en zijn hond Nero.

Rond diezelfde tijd begon de tekenaar Jacobus Grosman met een strip onder de titel *Gijsje Goochem* – wat de bekendheid van *goochem* alleen maar zal hebben vergroot.

Dat de naam Gijsje Goochem nog altijd voorleeft, mag trouwens blijken uit een recent besluit van de gemeente Almere om in een nieuwbouwwijk een Gijsje Goochemstraat te gaan inrichten, in het ‘Heldenhof’. Toekomstige taxichauffeurs zullen Gijsje moeten zoeken tussen onder meer de Bulletjestraat, de Boonestaakstraat, het Pietje Pluisplantsoen, de Flipjestraat en de Jochem Jofelstraat.

Jofel – kijk, daar hebben we nou alweer een Bargoens woord dat de overstap van de onderwereld naar de bovenwereld heeft gemaakt. ■

De *Gijsje Goochem*-strip uit de jaren dertig droeg flink bij aan de bekendheid van het woord *goochem*.